

ZE ZJAWISK WSPÓŁCZESNEGO  
JĘZYKA CZESKIEGO

Milan HRDLIČKA

Praha

Je silný na puku

Řečové uplatnění českých předložek<sup>1</sup>, a bezpochyby nejen jich, ale i jejich pandánů<sup>2</sup> a ekvivalentů v jiných jazycích, přesvědčivým způsobem dokládá mnohé zajímavé skutečnosti a pozoruhodné procesy, které lidskou komunikaci provázejí. Některé z nich si stručně připomeneme.

Už samotný vznik tohoto neohobbného slovního druhu<sup>3</sup>, vysoká četnost jeho výskytu v textu (zhruba každé desáté české slovo ve výpovědi je předložkou), neustálý nárůst počtu prepozic<sup>4</sup> i jejich významové rozrůznění (rozlišuje se na dvacet sémantických celků – předložková spojení s významem místním, časovým, příčinným, účelovým, způsobovým, zřetelovým, podmínkovým atd., viz Kroupová 1985) výmluvným způsobem svědčí o snaze mluvčích zpřesnit povahu sdělení, zachytit pro

<sup>1</sup> *Mluvnice češtiny 2* (1986) vymezuje funkci prepozic jako zprostředkovatele vztahu dominujícího slovesného (popř. jmenného) významu s dominovaným významem jmenným – české prepozice tak v jistém smyslu plní roli „mezilozek“. Nikoliv však nutně vždy – vezměme jen v úvahu, že předložka může stát na začátku věty, ba i celého textu. Faktorů (spolu)vytvářejících význam předložky je několik, velmi často rozhoduje lexikální význam podřazeného slova, srov. *přijet na kopec* (místní význam), *na týden* (časový význam), *na prázdniny* (účelový význam), *na kole* (význam prostředku) apod., viz i Oravec 1968.

<sup>2</sup> V některých jazycích, např. ve finštině, se setkáváme se „záložkami“ (nebo „příložkami“?, viz analogické pojmenování *předpony* a *přípony*) – finsky se kupř. neřekne *Jde do školy*, nýbrž *Jde školy do*. Jinde, např. v čínštině, předložky v našem pojetí absentují atd.

<sup>3</sup> Původně, ve vzdáleném prajazyce, řídilo sloveso určitý výraz samo, bez předložky. Ty se začaly používat až mnohem později, a to kvůli přesnějšímu vyjadřování významových odstínů. Ještě ve staré češtině jsme svědky bezpředložkového lokálu, viz první dochovanou českou větu: *Pavel dal jest Ploskovicích zemu. Vlach dal jest Dolas zemu Bogu i svatému Štěpánu se dvěma dušníkomu, Bogučejú a Sedlati*.

<sup>4</sup> Vedle devatenácti primárních předložek, jejichž počet ustrnul a dále se již nezvyšuje, v současné češtině zaznamenáváme přes pět set široce požímaných předložek sekundárních, jejichž množství naopak konečně není, viz Vlková 1988, Kroupová 1985 aj.

adresáta přístupněji propoziční obsah výpovědi, explicitněji vyjádřit příslušné vztahy a významy.

Stále hojnější, běžnější a jaksi samozřejmější souvýskyt prepozic nejen v komunikaci mluvené, ale dokonce už i v komunikátech psaných (srov. výpovědi jako *Trenér naší reprezentace opět spoléhá na v zámoří působící hráče*) je kromě jiného jistě důsledkem úsilí o úspornost vyjádření, o jazykovou ekonomii, o kondenzaci sdělení.

Zmínku rovněž zasluhuje působení úzu<sup>5</sup> při užívání předložek (*Jedeme na Kladno*, nikoliv *do Kladna*, a podobně *na Mělník*, *na Dobříš*, nikoliv *do Mělníka*, *do Dobříše* aj.) i nezanedbatelná role jazykové politiky (*Jedeme do Ukrajiny* apod.) a dalších trendů (viz Hrdlička 2013).

Hovoříme-li o výrazných aspektech užívání předložek z hlediska synchronního i z perspektivy historické, rozhodně nelze opomenout silnou tendenci vyskytující se v několika posledních desetiletích, a sice rozpínavý charakter předložky *na+Ak* (potažmo *na+L*). Projevuje se až nápadně často především v předložkových pádech s platností příslovečného určení (viz dále), ale také ve slovesné rekcii (*nevěřit na duchy*, *na strašidla*, nikoliv *v duchy*, *ve strašidla*; *blížit se na zastávku*, nikoliv *k zastávce* atd.).

Na výbojnou povahu předložky *na+Ak* už bylo zasvěceně upozorňováno v minulosti (připomínám v této souvislosti příspěvky Františka Daneše, 1964, Karla Máry, 1968, či Marie Čechové, 1981); její expanzivní tažení neztrácí nicméně na síle ani v naší době<sup>6</sup>. Už dříve se poukazovalo na skutečnost, že u objektů, u nichž nerozlišujeme (anebo dané rozlišení nepotřebujeme) jejich povrch a vnitřek<sup>7</sup>, nabývá převahu užívání předložky *na* na úkor některých původních předložek konkurenčních. Snad by bylo možné spatřovat v tomto směru jistou obdobu s mohutným unifikačním (a simplifikujícím) směřováním našeho soudobého formálního tvarosloví, srov. výskyt analogických pádových a osobních koncovek (*-i*, resp. *-u*): *lidi* versus *lidé*, *Američani* v. *Američané*, *Švédi* v. *Švédové*, *diplomati* v. *diplomaté*, *bohemisti* v. *bohemisté*; *nesu* – *píšu* (nikoliv už, resp. podstatně méně často *píši*) – *kupuju* (nikoliv, resp. výrazně méně frekventovaně *kupuji*) atd.

<sup>5</sup> To se týká rovněž užívání českých předložek s názvy ostrovů, např. *Jedu na Island*, *na Filipíny*, *na Réunion*, *na Seychely* aj. (převažuje hledisko geografické, a tedy užití prepozice *na+Ak*), a ostrovních států, třeba *Jedu do Indonésie*, *do Japonska*, *do Thajska*, *do Grónska* (dominuje dimenze politická, a proto se uplatňuje prepozice *do+G*). Srov. i výmluvný rozdíl mezi spojeními *Jedu na Kubu* x *do Kubánské republiky* aj. Role úzu se projevuje také v ustálených spojeních jako *vyjít na ulici* (= z domu) x *vyjít do ulic* (= manifestovat), *jít na pole* (= pracovat) x *jít do pole* (= bojovat) aj.

<sup>6</sup> Můžeme však být svědky i určitých příkladů rezistence: moje sedmdesátiletá tchyně kupř. důsledně říká, že *Jede do chaty*, nikoliv moderně *na chatu*...

<sup>7</sup> Mnohdy je ovšem ona distinkce dosti podstatná, srov. rozdíly typu *do auta* x *na auto*, *do skříně* x *na skříně* aj.

Jistě mi dáte za pravdu, že je dávno již tomu, kdy se začalo říkat *Bydlí na koleji*, s výskytem předložky *v+L* jsem se v tomto spojení prakticky nesetkal. Poměrně nově se však následkem rozpínavosti zmiňované prepozice říká kupř. *Mám na vás dotaz* (nikoliv *k vám*), *Nemáme na to místo* (nikoliv *pro to*), *Klíč vám vydám jen na podpis* (nikoliv *proti podpisu*), *Je silný na míči* (nikoliv *při hře s míčem*, *v držení míče*) atd. Našinec běžně slýchává spojení, v nichž někdo *jde na hotel*, *na ubytovnu*, *na pokoj*, *na sál*, *na střed*, *na bazén* atd.; lidé mívají vzkaz *na recepci*, *na vrátnici*, *na pokladně* apod.

Vyskytnou se také případy, kdy může užívání předložky *na+Ak* působit na první pohled dojmem nelogičnosti. V jedné po celá desetiletí hojně užívané cvičebnici češtiny určené jinojazyčným mluvčím<sup>8</sup> mají zahraniční bohemisté za úkol doplňovat v sérii cvičení vhodné prepozice (v dotyčném cvičení předložky *pro a za*) – mimo jiné i do věty *Dostal prášky (spaní)*, s. 57. Očekávané řešení je, jak jistě tušíte, *Dostal prášky pro spaní*. Je však třeba podotknout, že taková volba už delší čas vzbuzuje jisté rozpaky, neboť i zahraniční posluchači mají – jistě pod vlivem již naznačené expanze předložky *na* – tendenci přednostně užívat právě tuto „agresivní“ prepozici. Vesměs tedy uvádějí *Dostal prášky na spaní*. Předložky *na* je v daném kontextu užito k vyjádření účelového významu ‘aby se něco stalo, aby dotyčný usnul’.

Jak ale potom vysvětlit výskyt téže prepozice třeba ve spojení *prášek na bolení hlavy*? Jedná se snad o stejný finální význam, čili ‘aby k něčemu došlo?, aby ho rozbolela hlava?’ To jistě nikoliv. V daném případě jsme svědky vyjádření s významem právě opačným, tedy ‘aby k něčemu nežádoucímu nedošlo, aby se něco nestalo’. Jak se dané spojení utvořilo? Jaká je jeho geneze?

Vysvětlení může být docela prosté. V podobných případech jsme totiž nezřídka svědky elipsy, tedy vynechání určitého lexému, zde konkrétně něčeho na způsob *zamezení, zabránění (bolení hlavy)*<sup>9</sup>. Je to sice vyjádření názorné, explicitní, avšak, jak můžete posoudit sami, pro každodenní komunikaci neúnosně dlouhé. Proto se v komunikaci dává přednost onomu vyjádření stručnějšímu, byť zdánlivě nelogickému (viz Daneš 1985 aj.).

Nezdá se, že by spanilé tažení prepozice *na* ztrácelo na razanci. Bude tedy jistě poutavé sledovat, jak se bude nadále vyvíjet a kde všude se zmiňovaná prepozice ještě prosadí. Já osobně jí předpovídám velkolepou budoucnost.

#### Literatura

Čechová M., 1981, *K expanzi předložky na v současné jazykové praxi*. „Naše řeč” 64, s. 33–45.

Daneš Fr., 1964, *Malý průvodce po dnešní češtině*. Praha: Orbis.

Daneš Fr., 1985, *Věta a text*. Praha: Academia.

Hrdlička M., 2013, *Jedeme do Ukrajiny*. „Bohemistika” 13, s. 71–72.

Kroupová L., 1985, *Sekundární předložky v současné spisovné češtině*. Praha: ÚJČ ČSAV.

Mára M., 1968, *Změny v užívání předložek v a na v současné češtině ve srovnání s polštinou*. In: *AUC, Slavica Pragensia X*. Praha: FF UK, s. 131–136.

*Mluvnice češtiny 2*. Tvarosloví, 1986, Praha: Academia.

Oravec J., 1968, *Slovenské predložky v praxi*, Bratislava: SPN.

Trnková A., 2003, *Cvičení z české mluvnice pro cizince*. Praha: ISV.

Vlková V., 1988, *K některým aspektům užívání předložek*. In: *Praktické kapitoly ze spisovné češtiny*. Praha: ÚJČ ČSAV, s. 67–73.

<sup>8</sup> Jde o *Cvičení z české mluvnice pro cizince* A. Trnkové (2003).

<sup>9</sup> Další verzí může být užití prepozice *proti*: *prášek proti bolení hlavy*.